

Covid-19 Pandemi Sürecinde Eleştirel Akıl Yürütme: Arka-Plan Bilgileri ve Uzmanlık Görüşü

Mesut Malik YAVUZ*

Siyasal Bilgiler Fakültesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye

Özet

Bu çalışmada, insanları pandeminin yayılmasını önlemeye yönelik önlemlere uymaya ikna etmede zorluğa katkıda bulunan faktörler olarak arka plan bilgisi ve uzman görüşünü ele alacağım. Bu çerçevede, eleştirel ve analitik akıl yürütmenin belirli bir öneriye ikna olmak açısından sağlam gerekçeler aradığını ve eleştirel düşünmenin bir gerekçenin sağlamlığını en uygun bilgiler temelinde değerlendirmesini gerektirdiğini tartışacağım. Bu bağlamda eleştirel düşünmenin kişinin arka plan bilgisinin kapsamını genişletmesini gerektirdiği ve arka plan bilgisinin büyük ölçüde uzman görüşü ile şekillendiği görüşünü savunacağım. Ardından, pandemiye neden olan Covid-19 virüsünün yeni bir fenomen olması nedeniyle, arka plan bilgisinin belirsizliği ve özellikle pandeminin başlangıcında uzmanlar arasındaki fikir ayrılığının insanları ikna etmede zorluklara yol açtığını göstereceğim. , kim eleştirel düşünürler. Ancak bu, rasyonel gerekçelendirmenin iki yönünden kaynaklanmaktadır: veriye dayalı gerekçelendirme ve gerekçeye dayalı gerekçelendirme. Maske kullanımını önermeye yönelik bilimsel yayınlarda, sağlık otoritelerinin raporlarında, kitle iletişim araçlarında ve kamu spotlarında sunulan gerekçeler bu iki açıdan değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Arka Plan Bilgisi, Uzman Görüşü, İkna, Eleştirel Düşünme

Covid-19 Pandemi Sürecinde Eleştirel Akıl Yürütme: Arka-Plan Bilgileri ve Uzmanlık Görüşü

Abstract

In this work, I will address background knowledge and expert opinion as factors that contribute to difficulty in terms of persuading people to comply with the measures to prevent the spread of pandemic. Within this framework, I will argue that critical and analytical reasoning seeks for solid justifications in terms of being persuaded to a particular suggestion and that critical thinking requires one to assess the solidness of a justification on the basis of the most relevant information. In this regard, I will defend the view that critical thinking requires one to increase the scope of their background knowledge and that the background knowledge is shaped by expert opinion to a large extent. Then, I will show that since Covid-19 virus, which caused the pandemic, is a new phenomenon, the uncertainty of background knowledge and the disagreement, particularly at the start of the pandemic, among the experts lead to difficulties in terms of persuading people, who are critical thinkers. However, this is due to two aspects of rational justification: data-based justification and reasoning-based justification. The justifications provided in the scientific publications, the reports of health authorities, mass media and public service ads for suggesting the usage of mask will be assessed through these two aspects.

Keywords: Background Knowledge, Expert Opinion, Persuasion, Critical Thinking

1. Giriş

Uzman görüşlerindeki farklılık ve çatışmalar, Covid-19 salgını sürecinde kritik ve analitik* düşünenler için, maske kullanımı hususunda karar vermede ne ölçüde kafa karıştırıcı bir unsur olabilir? Bu çalışmada, bu soru cevaplandırılmaya çalışılacaktır. Sağlıklı bireylerin maske kullanımı hususunda birbiriyle çatışan uzman görüşlerinin bulunmasının sebebinin, maske kullanımının gerekçelendirilmesinde, veriye dayalı gerekçelendirme ile akıl yürütmeye dayalı gerekçelendirme olmak üzere, iki farklı boyuta odaklanılması olduğu sonucuna varılacaktır. Bunun farkına varılmasının, uzman görüşünün kafa karıştırıcı etkisini eleştirel düşünürler için azaltacağı da sonuç olarak ifade edilecektir.

Eleştirel düşünenler için bilgiye dayalı seçim yapmak, yani gerekçelerle ikna olarak hüküm vermek, bir karar verirken takip edilmesi gereken süreçtir. Bu süreç ise eleştirel düşünen kimseleri uzman görüşüne başvurmaya yönlendirmektedir, zira eleştirel düşünen kimseler şunu bilmektedir ki en alakalı bilgiyi bulup, bir tavsiyenin makul olup olmadığına dair hüküm vermek, ve bu hükme dair gerekçelendirmelerin iyi gerekçelendirmeler olup olmadığını değerlendirebilmek için kendi arka plan bilgilerini artırmaları gerekmektedir (Moore & Parker, 2015: 103; Bowell & Kemp, 2010: 21). Arka plan bilgileri ise ya kişinin kendi tecrübesinden, ya da geleneksel kanallardan, ya da kendi bilimsel çalışmalarından, ya da uzmanların çalışmalarından elde edilir. Covid-19 bağlamında maske kullanımına dair kişisel tecrübe, pandeminin başında, özellikle daha önce bu boyutta bir salgın tecrübe edilmemiş coğrafyalarda yaşayan kimseler için bir seçenek değildir (bu durum aslında doğu Asya da maske kullanımının yaygınlığı da açıklamaktadır). Hal böyle olunca, bu hususta en alakalı bilgileri hesaba katarak hüküm vermek için uzmanlara ve onların çalışmaları ile görüşlerine başvurmak, bilgiye dayalı seçim yapma süreci açısından makul görünmektedir. Zira, uzmanlar yayın yaparak birbirlerini ikna etmeye çalışırken bilgi üretmekte ve bunu da gerekçeler sunarak, yani argümanlar üreterek başarmaya çalışmaktadır. Eleştirel düşünenler için sorun uzman görüşleri birbiriyle çatıştığında veyahut uzman görüşleri kişisel tecrübeleri ile çeliştiğinde ortaya çıkmakta ve bu husus kafa karıştırıcı ve ikna olmayı zorlaştırıcı bir unsura dönüşebilmektedir.

Peki, uzman görüşleri neden çatışmaktadır? Bunun nedenleri açığa çıkarsa, belki de, çatışan uzman görüşleri ikna olmayı zorlaştıran bir unsur olmaktan çıkacaktır. Covid-19 bağlamında bu husus ele alacak olursak, ‘sağlıklı bir insanın kamusal kapalı alanlarda ve kalabalık yerlerde maske kullanması gerekir’ şeklindeki bir tavsiyede ikna olmak için uzman görüşüne başvurulduğunda eleştirel düşünürlerin karşısına, özellikle pandeminin başında, sıklıkla çatışan görüş ve tavsiyeler çıkmıştır. Çatışan uzman görüşlerini 4 kanaldan incelemek mümkündür: bilimsel yayınlar, TV yayınları, sağlık otoritelerinin tavsiyeleri, ve kamu spotları.

Bu çalışmada bu dört kanal incelenerek, eleştirel düşünenlerin arka plan bilgilerini genişletirken karşılaştıkları çatışan tavsiyelerin nasıl değerlendirilmesi gerektiği ele alınacaktır. Çatışan uzman görüşlerinin, aslında bilgiye yüklenen anlamın, bilgi üretim sürecinin iki farklı boyutuna atfedilmesinden kaynaklandığı ileri sürülebilir. Bilgi, bilgi felsefeciler tarafından, “gerekçelendirilmiş doğru inanç” olarak tanımlanmaktadır (Bowell & Kemp, 2010: 257). Yani, bir inancın bilgi statüsünü kazanabilmesi için doğru olması ve gerekçelendirilmiş olması gerekmektedir. Bu da bilgi üretim süreçlerinin bir yandan veriye dayalı doğrulama/yanlışlama boyutunu içerdiği, diğer yandan ise akıl yürütme boyutunu içerdiğine işaret etmektedir. Uzman görüşlerin farklılık arz etmesinin sebebi, uzmanların bu süreçteki iki boyuta karşı farklı yaklaşım sahibi olmalarıdır. Bir kısım uzman, salgının başında maske kullanımına dair tavsiyelerin, yani

* ‘Eleştirel’ terimi ile ‘kritik ve analitik’ terimi birbiriyle eş anlamlı kullanılacaktır.

sağlıklı bir bireyin hastalığa karşı maske takması gerekir şeklindeki bir inancın, bilgi statüsü kazanması için veriye dayalı randomize kontrollü çalışmaların yapılması ve bu önermenin doğrulanması gerektiği şeklinde bir yaklaşıma sahipti. Bu yaklaşımı benimseyenler, bu yöntemle sahip çalışmalar etik kaygılar nedeniyle yapılamadığından, bu yönde bir veri olmadan bu tavsiyeyi savunmanın bilimsel olmayacağını düşünmüşlerdir. Ancak, diğer bir kısım uzman bu önermenin bilgi statüsü kazanması için illa doğrulanması gerekmediği, yanlışlanmadığı müddetçe, akıl yürütme ile benzerlik üzerinden dışsal geçerlilik kazanabileceğini; dahası ihtiyatlılık ilkesi gerekçe gösterilerek, bu yönde bir argüman tesis edilebileceğini düşünmüşlerdir. Bu nedenle, bu tavsiyeyi savunan uzmanlar maske kullanmanın gerekli olduğunu ileri sürmüştür.

Bu çalışmada, bu farklılıkların yansımaları, yukarıda bahsedilen dört kanaldan incelenmeye çalışılacak ve şu iki temel husus ele alınacaktır. Nasıl ikna oluyoruz? Covid-19 ile mücadele sürecinde maske kullanımı hususunda nasıl ikna edilmeye çalışıldık ve ikna edilmek için bize iyi gerekçeler sunuldu mu? Çalışmanın ilk kısmında nasıl ikna olduğumuza dair literatürdeki tartışmalar ele alınacak, ve eleştirel akıl yürüten kişilerin belirli bir tavsiyeye ikna olmak noktasında sağlam gerekçeler aradıkları ve kendilerine sunulan gerekçelerin sağlamlığını en alakalı bilgilerle değerlendirdikleri iddia edilecektir (Dowden, 2019: 1). Bu kapsamda, eleştirel düşünürlerin ikna olmaları istenen meseleyle alakalı en alakalı bilgilerin ne olduğunu belirleyebilmek için sahip oldukları arka-plan bilgilerini arttırmaya çalıştıkları ve bu arka-plan bilgilerinin ise büyük ölçüde uzman görüşleriyle şekillendiği savunulacaktır. Sonrasında ise, maske kullanımına dair farklı tavsiyelerin ardında yatan neden olarak virüsün yeni bir olgu olmasından dolayı arka-plan bilgilerinin belirsizliği gösterilecektir. Bu belirsizliğin ise akıl yürütmedeki iki farklı boyuttan – veriye dayalı gerekçelendirme ve akıl yürütmeye dayalı gerekçelendirme – kaynaklandığı sonucuna, uzman görüşlerinin aktarıldığı dört kanal incelenerek, varılacaktır.

2. İkna Olma Süreçleri, Arka-plan Bilgileri ve Uzmanlık Görüşü

Neden sağlıklı iken kamusal alanlarda ya da kalabalık yerlerde maske kullanmanın gerekli olduğuna inanmalıyım? Bu şekilde düşündüğünde, bir kimse eleştirel akıl yürütme sürecini işletmektedir zira “bu kimse aslında sadece bir neden talep etmemektedir, bir nedenin ötesinde, bu şekilde bir soruyla bu kimsenin talep ettiği şey aslında gerekçedir; yani bu kimse yalnızca bir neden değil, iyi bir neden talep etmektedir” (Bowell & Kemp, 2010: 4). Yani eleştirel düşünen bir kimse, sağlıklı iken kamusal alanlarda ya da kalabalık yerlerde maske kullanmanın gerekli olduğuna dair iyi nedenler gösteren tavsiyelere odaklanacaktır, zira aksi durumda, eleştirel akıl yürütme süreci bu kimsenin, bu tavsiyeye uymaya ikna olmasına engel teşkil edecektir.

Öncelikle şunu ifade etmek gerekir ki karşımızdakileri ikna etmek için sadece bilgiye dayalı gerekçeler sunmak tek seçenek değildir. Aristo’ya atfedilen bir sınıflandırmaya göre, ikna etmenin üç temel yolu bulunmaktadır: *ethos*, *pathos*, ve *logos* olmak üzere. İlk olarak, tavsiyeyi veren kimsenin “kişisel özellikleri, şahsi geçmişi, bilinirlik ve tanınırlığı, başarıları, uzmanlığı ve buna benzer şeyler gibi özellikleri”, tavsiyenin verildiği kişileri ikna etmekte etkin olabilir ki “Aristo bu şekildeki bir ikna olmaya ya da ikna etmeye *ethos* adını vermiştir” (Moore & Parker, 2015: 44). İkinci olarak, tavsiye verilen kişiyle, kişisel bir düzeyde bağ kurmak da ikna etmek için etkin bir araçtır; yani tavsiye veren kişi, tavsiye verilen kişinin duygularına hitap ederek, bu kişinin duygularını harekete geçirerek o kişiyi ikna edebilir ki bu tarz bir ikna etme şekline Aristo *pathos* adını vermiştir (Moore & Parker, 2015: 44). Üçüncü olarak, bilgi ve argümanların kullanılması ile bir kişi bir tavsiyeye uymaya ikna edilebilir ki Aristotlele buna da *logos* adını vermektedir (Moore

& Parker, 2015: 44). Eleştirel düşüncenin önemi, ikna süreçlerinde logos yönteminin kullanılmasının en sağlam yol olduğunu ifade etmesinden gelmektedir.

Logos, yani gerekçelendirerek bir şey hakkında çalışma yapmak veya akıl yürütmek, bilimin bilgi üretme sürecinin temelini oluşturmaktadır. Dahası, “her *ethos* ve *pathos* da bir *logos* arayan eleştirel düşünürler için” (Moore & Parker, 2015: 44) karar verirken mühim olan husus bilgiye dayalı seçim yapmaktır. Bilgiye dayalı seçim yapmak ise gerekçelendirilmiş doğru inançlara sahip olmak manasına gelmektedir (Bowell & Kemp, 2010: 257). Yani, sağlıklı iken kamusal alanlarda ya da kalabalık yerlerde maske kullanmanın gerekli olduğuna yönelik inanç doğru ve gerekçelendirilmiş bir inanç mıdır? Eleştirel bir düşünür bu soruya cevap arayacaktır ki bu bilgi tanımında gerekçelendirme ifadesi akıl yürütmeye işaret eden kısım iken, doğru ifadesi ise ampirik veriye ve doğrulamaya/yanlışlamaya işaret eden kısım olarak düşünülebilir.

Uzmanlar bilgi üretirken, karşılarındaki hedef kitle eleştirel düşünürler olduğundan (yayın yapmak için diğer bilim insanlarını ikna etmeleri gerektiği düşünüldüğünde) hem vardıkları sonuçları gerekçelendirmeye hem de verilerle doğrulamaya/yanlışlamaya çalışırlar. Covid-19 pandemi sürecinde uzman görüşü arasındaki farklılıkların da temel nedeni bu iki boyuta verilen önemin farklılaşması olarak gösterilebilir. Pandeminin başında, maske kullanma örneğinde, gerekçelendirme kısmını ön plana çıkaranlar ihtiyatlılık ilkesi ve fayda-maliyet hesabı ile maske kullanmayı önerirken, verilerle doğrulama/yanlışlamayı ön plana çıkaranlar maske kullanmamayı önermiştir zira Randomize Kontrollü Çalışmaların yokluğundan dolayı maske kullanmayı önermekte çekince yaşamışlardır. Bu durum, arka plan bilgilerini uzman görüşleri ile genişletip, bilgiye dayalı seçimde bulunmak isteyen eleştirel düşünürler için bir yandan önem arz etse de, diğer bir yandan kafa karıştırıcı işlevi olan bir unsur olarak da görülebileceğine işaret etmektedir.

En başta ‘neden maske takmanın gerekli olduğunu inanmalıyım?’ sorusunu sorarken aslında sorgulama yaparak meseleyi ele almaya başladığımızdan, ele alınan meseleyi kritik ve analitik düşüncenin araçlarını kullanarak değerlendirmede ilk adımı atmış oluyoruz. Burada sorgulama, bizi meseleyle ilgili en alakalı bilgileri hesaba katarak bir hükme varma imkanını bir yöntem olarak kullanmaya yönlendiriyor. Meseleye eleştirel düşünce çerçevesinde yaklaşan bir kimsenin, ‘maske takmamın gerekli olduğuna dair en alakalı bilgilere nasıl ulaşırım?’ sorusunu kendisine sorması gerekir. Burada da uzman görüşü ve arka plan bilgileri devreye girmektedir. Zira “bir iddia, bir kimsenin kendi gözlemledikleriyle ya da bildiğini düşündüğünü şeylerle (yani arka-plan bilgilileriyle) ya da diğer inandırıcı iddialarla çatıştığı ölçüde içsel inandırıcılığa sahip olmayacaktır” (Moore & Parker, 2015: 99). Yani, bir iddianın inandırıcılığı, bu iddianın bir kişinin arka plan bilgileriyle ne kadar tutarlı olup olmadığına bağlıdır (Moore & Parker, 2015: 99). “Eğer bir konu hakkında arka plan bilginiz yoksa, sizin için o konudaki bir raporu değerlendirmek oldukça zordur”; bu ise şu anlama gelmektedir: “arka plan bilgileriniz ne kadar genişse, yapılan bir iddiayı etkin bir şekilde değerlendirme imkânınız da o kadar geniş olacaktır” (Moore & Parker, 2015: 99). Mesela pandemi zamanında, maske kullanmak gereklidir gibi, kişisel ve kamusal önlemleri içeren önermeleri değerlendirip sağlıklı bir hükme varabilmeniz için bu konudaki arka-plan bilgilerinizi arttırmanız, yani uzman görüşlerine başvurmanız gerekir. Böylece, bu tavsiyeyi değerlendirebilmek için en alakalı bilgiyi bulup, bu bilginin gerekçelendirilmiş ve doğru bir inanç olup olmadığını sorgulama imkanına sahip olabilirsiniz.

Arka-plan bilgilerimiz eğer kendimiz konuda uzman değilsek, uzmanların yapmış olduğu çalışmalardan ve bu çalışmaları paylaştıkları kanallardan gelmektedir. Dolayısıyla, kritik ve analitik düşünen kimseler arka-plan bilgilerinin arttırılmasının gerekli olduğu bildiklerinden, uzman görüşlerini dikkate alarak hükümde bulunmayı eleştirel düşünceye bir hürmet olarak görürler. Bu bağlamda, Heidegger’in (1977: xxxviii) “sorgulamak düşünmenin hürmetidir”

şeklindeki ifadesi ışığında, bilgiyi “gerekçelendirilmiş doğru inanç olarak” görebiliriz. Uzman görüşü tam da bu noktada neyin gerekçelendirilmiş ve neyin doğru/yanlış veriye dayandığını göstermesi bakımından değerlidir. Ancak, girişte belirttiğimiz üzere, bilgiye dayalı tercih yaparken, uzman görüşünü dikkate alarak arka plan bilgilerimizi arttırmak suretiyle maske kullanmanın gerekli olup olmadığı meselesinde hüküm verirken, uzman görüşü meseleyi daha da karmaşıklaştıran bir unsur haline gelmektedir. Çünkü pandeminin başında, çeşitli uzmanların maske kullanımına dair en alakalı bilgilerin dikkate alınarak oluşturduğu düşünülen görüşleri çatışmıştır. Dahası, pandemi ile ilgili otoritelerin bu konudaki tavsiyeleri de pandemi sürecinde değişkenlik göstermiştir. Bu ise eleştirel düşünenler için ikna olmakta güçlüğü sebebiyet veren bir unsur olmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken husus, kimi uzmanların akıl yürütmeyi temsil eden gerekçelendirme boyutuna odaklanarak argümanlarını sunarken, kimi uzmanların ise ampirik veri ve araştırmayı temsil eden doğrulama/yanlışlama boyutuna odaklanarak argümanlarını oluşturmalarıdır. Bilgiye dayalı hükümde bulunmak her ikisini de gerektirdiğinden, eleştirel düşünen kişiler bu argümanların farklılıklarını gördüklerinde, maske kullanımının gerekli olduğunu öne süren önermeyi gerekçelendirilmiş doğru inanç olarak değerlendirmekte güçlük çekmektedirler.

3. Uzman Görüşü ve İkna Kanalları

Bu kısımda maske kullanımı ile ilgili uzman görüşlerini içeren tavsiyeleri dört kanal üzerinden değerlendireceğim. İlk olarak, maske kullanımı ile ilgili bilimsel yayınları; ikinci olarak, maske kullanımı ile ilgili ulusal medya kuruluşlarındaki yayınları; üçüncü olarak, maske kullanımı ile ilgili WHO, CDC, Sağlık bakanlığı gibi kuruluşların tavsiyelerini; ve dördüncü olarak, maske kullanımı ile ilgili kamu spotlarını inceleyerek bir sonuca varacağım.

3. 1. Bilimsel Yayınlar

İlk olarak, maske kullanımının etkinliğini en iyi ölçecek yöntemin ‘*Randomized Controlled Trial*’ (Randomize Kontrollü Çalışma) olduğuna dair bilimsel literatürde bir fikir birliği bulunmaktadır. Randomize Kontrollü Çalışma, bilimde bir çeşit deneysel araştırma desenini içeren bir yöntemdir. Bu yöntemde belirli bir politikanın ya da tedbirin uygulandığı evren içerisinde bu politikanın veya tedbirin etkisi; bu tedbir veya politikanın uygulandığı evren içerisinde rastgele seçilmesiyle ve yine bir kontrol grubunun aynı araştırma evreninden yine rastgele seçilerek değerlendirilmektedir. Burada planlanan etkilerin ne ölçüde elde edilip edilmediği test edilmektedir. RKÇ’nin en önemli ayırt edici özelliği kontrol grubu olması nedeniyle, değişkenleri manipüle ederek, değişkenler arasında nedenselliği ortaya koyabilme gücüdür (White ve ark., 2014: 1)

Covid-19 için uygulanan maske tedbirinin etkisini ölçmek için de bu randomize kontrollü çalışmanın en uygun yöntem olacağı hususunda fikir birliği bulunmasının da sebebi, bu çalışmaların maske kullanımını bağımsız değişken, virüsün yayılmasının ise bağımlı değişken olarak belirleyerek aralarındaki nedensellik ilişkisini net bir biçimde ortaya koyabilme kapasitesidir. Ancak bu kapasite; bağımsız değişkeni, evren içerisinde rastgele seçilen örneklem üzerinde manipüle ederek, değişkenin etkisini ölçme imkanından gelmektedir. Bu ise Covid-19 bağlamında ahlaki nedenlerle mümkün olmadığından, bu en etkin yöntem kullanılamamaktadır. Covid-19 salgını devam ederken, rastgele seçilmiş bir grup kişiye maske taktırmamak ahlaki olmayacağından, kontrol grubu ve müdahale grubu ayrımı yapmak mümkün olmayacaktır. Yani, ampirik veri ve araştırmayı temsil eden doğrulama/yanlışlama boyutunda en güvenilir yöntem

eksik kaldığından bilimsel makalelerde bu husus vurgulanmış, Covid-19 özelinde maske kullanmanın kesinlikle gerekli olduğu net bir biçimde ifade edilememiştir.

İkinci olarak, farklı koronavirüsler için daha önce yapılan ampirik veri ve araştırmaya dayanan bulgularla bir akıl yürütme yapılarak maske kullanımının gerekli olduğu tavsiye edilmektedir. Yapılan önceki çalışmalar, “coronavirüsün daha eski versiyonları için damlacıkların yayılımını engellediğinden maskenin bireysel kullanımının etkin olduğunu göstermektedir” (Howard ve ark., 2021: 6). Bu çalışmalarda “aynı familyadan virüsler oldukları için benzerlik üzerinden bir genelleme yaparak bu durumun Covid-19 için de geçerli olacağı sonucuna varılmaktadır” (Howard ve ark., 2021: 6). Yine bir Covid-19 salgını esnasında toplu bir biçimde maske kullanımının etkinliğine dair RKÇ olmamasına rağmen, daha önce grip salgınlarına dair bu yönde yapılan çalışmalara atıfla, yine üst solunum yolları salgınlarında maske kullanımının bulaş oranını düşürücüsü etkisi üzerinden bir benzerlik kurularak, Covid-19 salgınında toplu maske kullanımı tavsiye edilmektedir. Bu noktada, maske kullanımının toplu bir biçimde kullanımının bulaş oranını azaltmak için gerekli olduğuna dair genellemenin dışsal geçerliliği önem arz etmektedir.

Dışsal geçerlilik “başka bir örnekleme ve farklı bir risk düzeyine sahip başka bir hastalıkla ilgili yapılmış daha önceki çalışmaların bulgularının şuan tavsiye edilen tedbirle alakalı olup olmadığı” sorusu ile ilgilenmektedir (Greenhalgh ve ark., 2020: 1). Ancak, bilim insanları şunu sorgulamaktadır ki Covid-19 virüsünün davranışı üst solunum yolları ile bulaşan diğer virüslerin davranışına ne kadar benzemektedir? Örneğin, “6 Nisan 2020 tarihinde yayınlanan sistematik bir tarama çalışmasında solunum yoluyla bulaşan önceki koronavirüs, rhinovirüs, tüberküloz ve nezle gibi hastalıkların bulaşmasını maske ya da diğer bariyerlerin engelleyip engellemediği araştırılmıştır” (Greenhalgh ve ark., 2020: 2). Bu çalışmada şu sonuca varılmıştır ki “Covid-19’a karşı önleyici bir tedbir olarak yüz maskelerinin yaygın kullanımını desteklemede sunulan kanıt yeterince güçlü değildir ve dolayısıyla nitelikli bir RKÇ yapılması önerilmektedir” (Greenhalgh ve ark., 2020: 2). Yani, RKÇ olmaması nedeniyle kanıta dayalı net bir cevap verilemediğinden, bilimsel çalışmalarda bilgi üretim sürecinde etkili olan doğrulama/yanlışlama boyutu benzerlik üzerinden yapılan akıl yürütme ile karşılanmaya çalışılmaktadır. Buna ek olarak bilimsel makalelerde, maske kullanımının gerekli olduğunu yönelik önerme, ahlaki bağlamda akıl yürüterek gerekçelendirilmeye çalışılmaktadır. Burada sunulan gerekçe ihtiyatlılık ilkesidir.

İhtiyatlılık ilkesinin şu tanımı, salgın bağlamında alınacak tedbirlerle bilimsel kesinlik arasındaki ilişkiyi net bir biçimde şekillendirmektedir: “eldeki mevcut kanıtlar, bir tehlikenin varlığını bilimsel bir kanıt olarak değerlendirmek için yeterli olmasa dahi, bazı durumlarda olası bir tehlikeye karşı önlem almak gereklidir” (Sandin ve ark., 2004: 288). UNESCO bu bağlamda şu ilkeyi benimsemektedir: “insan eylemleri ahlaki olarak kabul edilemez zararlara sebebiyet verecekse, ve bu zarar bilimsel olarak olası ve akla yatkın ancak belirsizse, bu zararı engelleyecek veya azaltacak eylemler ve tedbirler alınmalıdır” (Howard ve ark., 2021: 3). Burada “Covid-19 virüsünün yayılması nedeniyle ortaya çıkan yaşam kayıpları ve ekonomik zararlar ahlaki olarak kabul edilemez zarar” olarak görülmektedir; benzer şekilde, “toplularak maske kullanımının pozitif etkisi ise bilimsel olarak olası ve akla yatkın ancak kesin değildir” (Howard ve ark., 2021: 3). Bu ilke aynı zamanda, “sağlık ve ekosistemlere ciddi ve geri döndürülemez tehditlerin ortaya çıkması durumunda, bilimsel kesinliğin olmaması önleyici tedbirlerin ertelenmesi için bir gerekçe olarak kullanılmamalıdır” demektir (Martuzzi ve Tickner, 2004: 1). RKÇ’lerden gelecek sağlam bir kanıtın yokluğunda, “halihazırda bağışıklığımızın olmadığı ve yüksek oranda bulaşıcı bir hastalığın varlığı, ölümlere ve sağlık sisteminin çökmesi ihtimaline sebebiyet verdiğinden”, maskenin de daha önceki benzer sınıftaki virüslerin bulaş oranını azalttığı bilindiğinden, birçok çalışmada maske kullanımının gerekli olduğu ihtiyatlılık ilkesi ile gerekçelendirilmektedir

(Nadanovsky ve Santos, 2020: 8). Burada işletilen akıl yürütme, “maske kullanımının öncelikle damlacık ve aerosol yayılımını kaynakta azaltacağından diğer kişileri koruyacağı”, ve “dışardan gelecek virüsler için de bir bariyer olacağından, kişinin kendisini de bir oranda koruyacağı” şeklindedir (Nadanovsky ve Santos, 2020: 11). Dolayısıyla, yapılan çalışmalar heterojen ve seyrek bir yapıda olduğundan politika yapımcılar tarafından bu bulgular birbiriyle tutarsızlık arz edecek şekilde yorumlanabilmiştir (Greenhalgh ve ark., 2020: 2). Benzer şekilde, vatandaşlar da maske kullanımı ile ilgili meselede uzman görüşlerini içeren tavsiyeleri medya kuruluşları üzerinden takip ettiğinden, onlar için de bu tavsiyelerdeki heterojen yapı kafa karıştırıcı bir unsur olarak görülebilir.

3.2. Ulusal Medya Kuruluşlarındaki Yayınlar

Covid-19 salgının erken döneminde ulusal televizyon yayınlarının en önemli ve en geniş gündem maddesini salgın ve salgına karşı alınacak önlemler oluşturmaktaydı. Ekranlarda yayınlanan tartışma programlarında, uzmanlar yer almakta ve maske kullanımı ile ilgili bilimsel yayınlardaki heterojen yapı ve kanıta dayalı RKÇ eksiklikten dolayı uzmanlar tarafından birbirini dışlayan görüşler ortaya koyulmaktaydı. Bu yayınlarda ifade edilen görüşler bilimsel yayınlardaki taramalara dayandığından ve bilimsel yayınlarda bu hususta net bir sonuç ortaya konulmadığından, farklı görüşlerin olması beklenen bir şey olsa dahi, kamuoyunda bu bilimsel yayınları takip etmeyen kişiler açısından kafa karıştırıcı bir unsur olmuştur. Ancak, kritik ve analitik düşünen bir kişi, arka-plan bilgilerini arttırmak için bu bilimsel yayınları takip ettiğinde, meselenin bilgi üretim sürecinde ampirik veriyi temsil eden doğrulama/yanlışlama boyutuna odaklanmakla, akıl yürütmeyi temsil eden gerekçelendirme boyutunu odaklanmaktan kaynaklandığını görebilir.

Burada, işi esas manada zorlaştıran husus, aynı uzmanların pandemi başında farklı dönemlerde farklı görüşleri ifade etmesi olarak değerlendirilebilir. Buna örnek olarak, bir enfeksiyon uzmanının pandemi başında yalnızca hasta olan kişilerin maske takması gerektiğini savunurken, sonrasında herkes için maske takmanın gerekli olduğunu savunması verilebilir.[†] Esasında, RKÇ açısından, yani veri açısından herhangi bir değişiklik olmasa da, yukarıda bahsedilen ihtiyatlılık ilkesi temelinde gerekçelendirmelerin yaygınlaşması ile uluslararası sağlık otoritelerinin tutumlarının değişmesinin bunda etkili olduğu söylenebilir. Yani, uzmanlar da kendi görüşlerini bu yayınlar üzerinden şekillendirirken, bu değişimden etkilenmiş olmaları kuvvetle muhtemeldir ki aynı husus politika yapımcılar için de geçerlidir.

3.3. Uluslararası ve Ulusal Sağlık Otoritelerinin Tavsiyeleri

Covid-19 dünya çapında acil önlem gerektiren bir sağlık tehdidine bürününce, “doğu Asya ülkelerinin vatandaşlarıyla ile dünyanın geri kalanında bulunan ülkelerinin vatandaşlarının buna verdikleri yanıt arasında gözle görülür bir karşıtlık bulunmaktaydı” (Babak ve ark., 2020: 1). Bunun temel sebebi olarak bu coğrafyalarda pandemiye ilişkin arka plan bilgilerindeki farklılıklar gösterilebilir. Doğu Asya ülkelerinin vatandaşları pandemi kuşağında yaşadıklarından, konu ile ilgili uzman görüşlerini benimseme noktasında daha eğilimli oldukları, uzman görüşlerinin de zaman içerisinde tutarlılık arz ettiği, ve bu bağlamda solunum yoluyla bulaşan hastalıklardan korunmak için maske kullanımının gerekli olduğuna yönelik tavsiyeyi bilgiye dayalı bir tercihte bulunarak benimsedikleri ifade edilebilir. Zira, pandemi başında “Doğu Asya’da maske kullanımı yaygınken, ve bu coğrafyada bazen hükümetler tarafından zorunlu hale getirilirken, Avrupa ve

[†] <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/proflarin-maske-atismasi-41613518>. <https://www.haberler.com/prof-dr-ceyhan-virusun-onune-ancak-boyle-13339559-haberi/>.

Kuzey Amerika’da, durumdan endişe eden vatandaşlara maskenin toplumun geneli için kullanımının tavsiye edilmediği tekrar tekrar ifade edilmekteydi” (Babak ve ark., 2020: 1). Ancak, maske kullanımını benzerlik üzerinden ihtiyatlılık ilkesine atıfta bulunarak gerekçelendiren bilimsel yayınlardan sonra, Çekya sağlık otoriteleri ve Amerika’daki CDC toplum geneline maske kullanma tavsiyesinde bulunmaya başlayarak, meseledeki duruşunu değiştirmiştir. “Toplumdaki sağlıklı bireylerin maske kullanımı meselesindeki konumunu en son değiştiren kuruluşlar Dünya Sağlık Örgütü ve İngiltere Halk Sağlığı otoriteleri olmuştur” (Babak ve ark., 2020: 1). “DSÖ’nün 2020 Ocak ayı tavsiyesi ile 6 Nisan 2020 tarihli ara tavsiyesinde enfeksiyonu engellemek için sağlıklı bireylerin maske kullanmasını tavsiye etmemekteydi – hatta 2020 Ocak ayında maske kullanmamaya dönük tavsiyesi vardı – İngiltere Halk Sağlığı otoriteleri de benzer bir tutum gösteriyordu” (Cheng ve ark., 2020: 1). Buna karşın Amerika’da CDC başlangıçta aksi yönde bir tutum gösterse de 4 Nisan 2020 itibariyle sağlıklı bireylerin maske kullanımını tavsiye etmiştir ve diğer birçok ülkede de durum aynı şekilde olmuştur. Türkiye’de de Nisan 2020 itibariyle tüm bireylerin kamusal alanlarda maske kullanması zorunlu hale getirilmiştir.

DSÖ ise Haziran 2020 itibariyle bu husustaki tavsiyesini güncellemiş ve sağlıklı bireylerin hastalıktan korunmak için maske kullanmasının gerekli olduğunu ifade etmiştir. Bu husustaki değişikliğe gerekçe olarak, “daha evvel sağlıklı kişilerin maske kullanmasının gerekli olduğunu tavsiye etmek için yeterli kanıt olmadığı” ifade edilmiştir (Ellis, 2020). Aslında, bu noktada esas veri, maske kullanımını zorunlu hale getiren ülkelerdeki salgının seyrine dair verilerdir. Maske kullanımının zorunlu olduğu yerlerde, bulaş hızının düşmesi DSÖ’nün tutumunu değiştirmesine gerekçe olarak görülebilir. Ancak, bu husus eleştirel düşünen kimseler için uzman görüşünün esnekliği açısından kafa karıştırıcı bir unsur olarak görülebilir. Her ne kadar, sağlık otoriteleri gelen verilerle tavsiyelerinin değiştiğini iddia etse de, RKÇ yokluğundaki veriler, daha önce belirtildiği üzere, nedenselliği göstermek açısından yeterli olmayacaktır. Ancak, daha önce yapılan ve atıfta bulunulan bilimsel çalışmalarda, “maskenin genel halk tarafından yaygın kullanımında kişinin kendisinin korunmasına odaklanılmış, dolayısıyla ihtiyatlılık ilkesi kapsamında başkasını korumak açısından veri sunulmamıştır” (Cheng ve ark., 2020: 2). Dolayısıyla, DSÖ’nün ve diğer sağlık otoritelerinin maske kullanımına dair tavsiyelerinde kullandıkları akıl yürütmelerinde ihtiyatlılık ilkesi gibi gerekçelendirmeleri ön plana çıkarmaları, ve maske kullanımının esasında diğer kişileri kendi saldırdığımız damlacıklardan korumak noktasında hastalığı yayma riskini kaynağında önlemek açısından gerekçelendirilmesi eleştirel düşünürlerin ikna olmaları açısından daha sağlıklı bir yöntem olacaktır.

3. 4. Kamu Spotları

Maske kullanımı ile ilgili kamu spotlarına geldiğimizde, kamu spotlarının bazılarının güncellenmemesi nedeniyle, bu ikna kanalının eleştirel düşünürler için kafa karıştırıcı unsurlar taşıdığı iddia edilebilir. Zira, her ne kadar, 20 Temmuz 2020 tarihli maske kullanımı ile ilgili kamu spotu videosunda, maske kullanımında ihtiyatlılık ilkesinin önemine ve aslında maske takarken diğer kişileri koruduğumuza vurgu yapılsa da, ülkemizde işyerleri ile kamu kurumlarına asılması zorunlu ve yürürlükte olan 14 kural arasında, (bu metin yazıldığı esnada halen) maske kullanımının sadece hasta kişilere tavsiye edilmesi, eleştirel düşünürler için kafa karıştırıcı bir unsur olarak devam etmektedir.[‡] Sağlık otoritesinin uzman görüşlerinin arka plan bilgilerimizi büyük ölçüde oluşturduğu ve tavsiyeleri riayet etme noktasında ikna olmamızı da bu arka plan bilgilerimizin

² <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66174/kamu-spotlari.html>.

belirlediği göz önünde bulundurulduğunda, bu kamu spotları arasında bir eşgüdüm sağlanması, arka plan bilgilerimizde bir tutarsızlık olmaması açısından değerlidir.

Sonuç

Sonuç olarak, sağlıklı bireylerin kamusal alanda Covid-19 hastalığından korunmak için maske takmaları gereklidir, çünkü maske kullanımı bu hastalığın bulaşmasını engellemektedir veya azaltmaktadır şeklinde argüman sunuluyorsa, burada gerekçe olarak sunulan maskenin hastalığın bulaşmasını engellediği hususu verilerle doğrulanmalıdır. Aksi takdirde, argüman geçerli olmayacaktır. Başlangıçta, uzmanların bu argümanı savunmamasının temel sebebi, bunu ölçmek için randomize kontrollü çalışmaların yapılamamasından dolayı bu yönde yeterli bir veri olmayışıdır. Ancak, burada sağlıklı bireyler için maske kullanmanın gerekli olduğunu savunmak noktasında, ihtiyatlılık ilkesi ikinci bir önerme olarak argümana eklenmiştir. Yani, bilimsel kesinliğin olmayışının önleyici tedbirlerin uygulanması için bir gerekçe olarak kullanılmaması gerektiğine dair, ahlaki bağlamdaki bir akıl yürütmenin sonucu olarak argümana eklenen bu husus uzman görüşleri arasındaki farklılığın nedenine işaret etmektedir. Uzman görüşleri bu ikinci önermeye katılıp katılmama noktasında farklılık arz ettiğinden, pandeminin başında sağlıklı bireylerin maske kullanımına dair farklı uzman görüşleri ortaya çıkmış, bu durum dört farklı kanaldan eleştirel düşünürlerin ikna olma süreçlerinde etkili olmuştur: bilimsel yayınlar, ulusal medya kanallarındaki yayınlar, sağlık otoritelerinin tavsiyeleri, ve kamu spotları. Bunlar incelendiğinde, bu kanallardan sunulan tavsiyelerin dönüşmesi kişileri bu tavsiyelere ikna etmek açısından kafa karıştırıcı bir unsur olarak görülse de, bu dönüşümün ardındaki nedenin, veriye mi yoksa gerekçelendirmeye mi odaklanarak bir önermeyi bilgi olarak kabul etmek gerekir sorusuna verilen farklı yanıtlar olduğu görülebilir. Nihayetinde, maske kullanma ile ilgili uzmanların farklı zamanlarda farklı tavsiyeler vermelerinin nedenlerine bakmak, yani hangi gerekçelerle farklı sonuçları savunduklarını gördükten sonra karar vermek, kritik ve analitik düşünürlerin bu hususta daha sağlıklı bir hüküm vermesi için en doğru yöntem olacaktır.

Kaynakça

Babak, J. Weekes, M. P., Matheson, N. J. (2020). Covid-19: should the public wear face masks?. *Bmj*, 369.

Bowell, T., Kemp, G. (2010). *Critical Thinking: A Concise Guide*, 3rd ed. New York: Routledge.

Cheng, K. K., Lam, T. H., & Leung, C. C. (2020). Wearing face masks in the community during the COVID-19 pandemic: altruism and solidarity. *The Lancet*.

Dowden, B. H. (2019). *Logical Reasoning*. California: Wadsworth Publishing.

Ellis, R. (2020). WHO Changes Stance, Says Public Should Wear Masks. *WebMD*. <https://www.webmd.com/lung/news/20200608/who-changes-stance-says-public-should-wear-masks>

Greenhalgh, T., Schmid, M. B., Czypionka, T., Bassler, D., & Gruer, L. (2020). Face masks for the public during the covid-19 crisis. *Bmj*, 369.

Heidegger, M. (1977). *The Question Concerning Technology and Other Essays*. London: Garland Publishing.

Howard, J., Huang, A., Li, Z., Tufekci, Z., Zdimal, V., van der Westhuizen, H. M., ... & Rimoin, A. W. (2021). An evidence review of face masks against COVID-19. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 118(4).

Martuzzi, M., Tickner, J. A., & World Health Organization. (2004). *The precautionary principle: protecting public health, the environment and the future of our children*. World Health Organization. Regional Office for Europe.

Moore, B. N., Parker, R. (2015). *Critical Thinking, 11th ed.* New York: McGraw Hill Education.

Nadanovsky, P., & Santos, A. P. P. D. (2020). Strategies to deal with the COVID-19 pandemic. *Brazilian Oral Research*, 34.

Sandin P., Peterson, M., Hansson, S. O., Rudén, C., Juthe, A. (2002) Five charges against the precautionary principle, *Journal of Risk Research*, 5:4, 287-299.

White, H. Sarabwal, S. & De Hoop, T. (2014). Randomized Controlled Trials (RCTs): *Methodological Briefs - Impact Evaluation No. 7*, Methodological Briefs no. 7. UNICEF.